

Blago srce.

Povest. V spomiu † ravnatelju Jožefu Hubadu. — Spisal *Juraj Pangrac.*

Kadar zrem ob tihih večerih na jasno nočno nebo, posejano z milijoni zvezdâ, žarečih kot svetle lučke iz neskončne daljave; se mi zdi, da glegajo dol na mračno zemljo nebeška očesca, mila in prijazna kakor odsvit rosnih kapljic v mladem jutru, kakor lahni polet plahih srn v zelenem gaju, kakor pogled v nedolžno detinsko oko. In mehko mi je tedaj ob srcu. Lepa, sladka čustva se mi vzbude, porojena iz bajnosti takih večerov, in moja duša zasanja . . .

Kadar sem govoril z njim, z ravnateljem *J o ž e f o m H u b a d o m*, mi je bilo, kakor da zrô moje oči svetle lučke v neskončni daljavi, mile in prijazne svetle lučke, božja očeseca na jasnem nočnem nebu; in tako mehko in prijetno mi je postalo pri srcu, kakor ob tistih tihih večerih, ko se vžigajo mile zvezdice na nebu in se raduje nad njimi moje oko. Resnično, mil in prijazen je bil gospod ravnatelj Jožef Hubad, mil in prijazen kakor odsvit rosnih kapljic v mladem jutru, kakor lahni polet plahih srn v zelenem gaju, kakor pogled v nedolžno detinsko oko; miloba sama ga je bila in ljubezen . . .

Zahajal sem večkrat k njemu. Imel sem brata, njegovega učenca, in sem hodil povpraševat, kako je z njim, ali se uči pridno ali ne. In še zdaj vidim gospoda ravnatelja, kako je bil vesel tedaj, ko je še mogel hvaliti svojega učenca. A tudi pozneje, ko je postal brat lahkomišeln, ni lopnil gospod ravnatelj po njem, češ, tak je in tak, lenuh, malopridnež . . .; ampak izrekel je grajo sicer odločno, a vendar narahlo, previdno, tako da se mojemu srcu, ki je tako ljubilo brata, ni zasekala prehuda rana . . . In ko sem zahajal k njemu povpraševat o bratu, sem spoznal njega samega. Vsakrat, ko sem odhajal, mi je vstajala v duši njegova podoba vedno više in više. Izprva temni obrisi so se jasnili. Nekoč sem zaznal, da je ta podoba v moji duši oživila. Zagledal sem nje popoln izraz, s katerega je sevala sama miloba in prijaznost; nje oči, v katerih so se utrinjali žarki plemenite duše, zlatega srca; zaslišal sem njen glas — sestrina, materina beseda bi ne mogla biti bolj gorka, ljubezniveja . . . In nič se nisem izpraševal — vedel sem natanko: to je on, gospod ravnatelj Jožef Hubad, vzor prijaznosti in milobe . . .

Ko sem stopil v zadnjih letih nekoč zopet v njegovo pisarno, sem jo našel prazno.

»Kje je gospod ravnatelj?«

Povpraševal sem in zvedel, kaj se je zgodilo. In moja duša je ostrmela . . .

Zgodba je kratka:

Nevajenemu hlapcu se je splašil mlad konj sredi trga v Kranju. Na pol razbit voz, oje moleče na stran! Tako je divjal konj dalje. Hlapec je

obležal nezavesten na licu nesreče. Ljudje so hiteli na pomoč, a niso mogli udržati zbesnele živali. V hipu je bil konj na klancu, ki drži od »stare pošte« k mostu. Divje se je podil navzdol.

Pravtakrat se je peljal v kočiji s tedanjim deželnim šolskim nadzornikom, ki je prišel nadzorovat kranjsko gimnazijo, gospod ravnatelj od mostu gor po klancu proti »stari pošti«. Ko gospoda zagledata pretečo nevarnost, vstane gospod nadzornik prvi, da skoči iz kočije. A se onesvesti in omahne preko kozla, da mu pade glava skoro do ojesa. Trenutek groznega pričakovanja — kaj bo? Silen tresk! Razbiti voz trči ob prednji del kočije. Glava nadzornikova bi bila zdrobljena, da ni tega z lastnim telesom zabranil gospod ravnatelj Hubad. Predno sta trčila voza skupaj, se je bliskovito vrgel vmes — ter kot zagvozda pogubljal sebe, da otme bližnjega . . . Redka je na svetu tolika velikodušnost ! . . .

Ljudje, ki so prihiteli na pomoč, so preprečili nadaljno nesrečo. Zrinili so voza narazen, spravili zdivjanega konja na varno in odpeljali gospoda v gostilno k »stari pošti« vrh klanca. — —

Poglavitni zapovedi krščanske ljubezni sta: »Ljubi Gospoda, svojega Boga, iz vsega svojega srca in iz vse svoje duše in iz vse svoje misli; svojega bližnjega pa kakor samega sebe«. Ljudje, videvši, kar se je bilo dogodilo, so strmeli v gospoda ravnatelja in govorili: »Resnično, ta je junak! Storil je več, kakor je zapovedano. Tvegat je lastno življenje za svojega bližnjega«.

Znanci in prijatelji so stopili k gospodu ravnatelju, mu stiskali roko in klicali: »Pozdravljeni, junak ljubezni do bližnjega!« In okoli stoječi so zaorili: »Živio, gospod ravnatelj Hubad! Živio, junak ljubezni do bližnjega!« . . .

Ko se je zopet zavedel deželni šolski nadzornik, in so mu pokazali rešitelja, so mu zaigrale solze v očeh. Razprostrl je roke, in stara gospoda sta se ginjeno objemala in poljubovala kakor brata, ki se po kruti vojski nepričakovano zopet snideta v očetovi hiši . . .

Gospod ravnatelj ni čutil koj izprva nikake posebne poškodbe. Preveč so še vplivali nanj pravkar minuli dogodki. A drugi dan so ga že morali prepeljati v deželno bolnico. Smrtni angel je že plahutal ob njegovi bolniški postelji. Mrtvaška sveča mu je že gorela. A junak je zmagal smrt. Okreval je toliko, da je mogel po zdravniškem nasvetu na morskobal v Kraljevico. Bivanje ob morju in kopanje v morski vodi mu je dobro delo. Ljubo zdravje se mu je nepričakovano urno vračalo. Sam je pisal: »Zdrav sem kot riba! Upam, da se kmalu vidimo«. — —

Tako so pravili. Zdaj sem vedel, zakaj ni gospoda ravnatelja v pisarni. In ko sem vse izprašal in izvedel vse, sem ves prevzet vzkliknil: »Tako je mogel storiti samo on!« Poslovil sem se in nastopil pot proti domu. V moji duši pa je zažarela podoba gospoda ravnatelja v novi luči, v novem svitu; silna in veličastna, da sem obstal pred njo in strmel

vanjo. Gospod ravnatelj je izvršil junaški čin ljubezni do bližnjega: v smrtni nevarnosti je rešil bližnjega gotove pogube. Izpolnil je največjo zapoved krščanske ljubezni ter postal v resnici, kakor mu je ljudstvo klicalo: junak ljubezni do bližnjega! . . . Tedaj je zahrepenelo moje srce po bogastvu in lepoti njegove velike duše . . .

Naenkrat pa sem se prijel za glavo in bridko zaječal. Težka, moreča misel mi je presunila dušo.

Spomnil sem se prijatelja izza mladih let, ki je — res čudno! — na isti način tvegaj svoje življenje v prid svojemu bližnjemu in — umrl! . . . Z vso gorkoto svojega srca sem ljubil gospoda ravnatelja; zato sem se zbal za njegovo življenje ob tem spominu. Prestrašil se, da bi še on ne umrl, in zaječal sem bridko in se prijel prestrašeno za glavo.

»Ne, ne bo umrl! Sam piše, da je zdrav kot riba!« sem si rekel. A misli na usodo pokojnega znanca so me popolnoma prevzele, in slutnje, nemile in krute, so me vsega prešinitile, da nisem verjel, kar sem pravkar sam izrekel. »Ne, ne bo umrl!« sem zatrdil iznova. A to me ni utolažilo. Slutnje, zle in moreče, so govorile neprenehoma mojemu srcu: Kakor s prijateljem, tako se bo zgodilo tudi z gospodom ravnateljem. Iz ljubezni do bližnjega je tvegaj življenje . . . Tako je storil tudi gospod ravnatelj. Junaški svoj čin je zapečatil prijatelj s smrtjo; tako se zgodi tudi z gospodom ravnateljem — umrl bo . . .«

»Ne, ne bo umrl! Sam piše, da je zdrav kot riba!« sem ugovarjal zlim slutnjam in jih izganjal iz srca. A slutnje so se mi režale v obraz in vpile neusmiljeno: »Zaznamovala ga je že smrt; on pojde po zaslužen plačilo; ne skrbna postrežba zdravnikov, ne južne sape, ne morske obali . . . nič mu ne more pomagati več: umrl bo« . . .

»Ne, ne bo umrl, še ne sme umreti!« sem vpil in ugovarjal. Ljubil sem gospoda ravnatelja; a besede so prešle brez tolažbe, srce pa je krvavelo ob teh groznih slutnjah . . .

Pospetil sem korake, obračal misli na predmete v neposredni bližini; a zle slutnje le niso izginile iz srca. Doma sem vzel spominsko knjigo v roke, da se zamotim. Odprem in pogledam. Kaj se mi je odprlo? Moje oči zagledajo vrstice, ki jih je s tresočo roko zapisal v knjigo moj prijatelj nekaj dni pred svojo smrtjo!

»Kadar bodem mirno spaval,
spaval, kakor mrtvi spé.
knjigo to boš prelistaval
in spominjal se na mé;
in rekel boš: enkrat je bil,
pa črni grob ga je zakril.« — — —

Kolikorkrat še sem prečital te priproste pokojnikove vrstice, vselej se me je polastila neka otožnost; menda zato, ker so tako resnične in jih je zapisala prijateljeva roka, preden je zastala. Danes pa so me naravnost pretresle . . . Kakor da sem s temi vrsticami zavrtel ključ v ključavnici

— dveri so se odprle na stežaj in pajčolan, ki ga je spletel čas, se je strgal na mah: pred duševnimi očmi zagledam prijatelja kakor živega, in knjiga njegovega življenja se je odprla. Prelistaval sem knjigo, in zamislil sem se v življenje in smrt prijateljevo tako živo, da sem pozabil na vse drugo na svetu, da so izginile celo zle slutnje iz mojega srca . . .

Da: »Enkrat je bil» . . .

Kdo?

On, J a n k o S a v i n š e k, najboljši dijak cele gimnazije, ki je daroval svoje mlado življenje za svojega bližnjega. In ta bližnji mu ni bil prijatelj, ampak celo sovražnik.

Prijatelj izza mladih let! Zemske ostanke ti krije črni grob, a jaz te gledam pred seboj, kakor da stojiš živ pred menoj; tvoj duh je oživel in vstal v spominih nate, ki so se danes s tako silo vzbudili v moji duši. A ti spomini, milj in dragi mojemu srcu, so kakor vznesena pesem junaški ljubezni do bližnjega. Oteti jih moram pozabnosti!

Náte jih, te spomine, tu so! Svetijo naj v mlada srca kot luč na merniku, kot zvezda na nebu! . . .

I. Ob sklepu šolskega leta.

Ob mračnem dežju in v mrzlih dneh čepe mravlje po skritih kotičkih v mravljišču, stisnjene in plahe, zevajoč po solncu. Ali pa tavajo in se opotekajo po rovih in prehodih ter se skrekvajo in zvirajo, težkò pričakujoč ljube svobode na gorkem solncu. Ko pa po dolgem času zopet posije zlato solnce žarko in ljubo na zemljo, tedaj pa privabijo njegovi topli žarki te marljive živalice iz njih gnezd in skrivališč na dan, na luč. In brž zamrgoli vse črno mravej na površju in okrog mravljišča. Veselo privzdigujejo nožice in ljubko tapljajo s tipalnicami, zibajoč se v gorkem solncu, veseleč se zlate prostosti.

Tudi dijakom novomeške gimnazije je po dolgi, trudapolni dobi posijala zopet enkrat težkopričakovana prostost: šolsko leto se je zaključilo, in marljive mravlje — pridni in vztrajni dijaki vro iz svojega ljubega, a vendar le pretesnega mravljišča — iz starinskega šolskega poslopja — na solnce, na svobodo. S smehom na licih in z radostjo v srcu pozdravljajo prvi prosti dan, prvi korak k počitku, v ljubo prostost . . .

Glej, hrupno je pravkar zašumelo pri glavnem izhodu iz šolskega poslopja, nato pa se je usulo, kakor roj čebel iz panja, s hrupom in med glasnim, veselim govorjenjem vse polno dijakov na prosto. In v hipu je vse naokoli poplavljenno od samih mladih, nadebudnih ljudi: ob šolskem poslopju, frančiškanskem samostanu in na glavnem trgu je dijakov vse živo. Aj, solnce je zasijalo in pridne mravlje so oživele: šolsko leto se je zaključilo in dijaki so prosti, prosti . . .

Krepko vsrkava ljuba mladež, polna življenja, sveži, čisti zrak in udarja krepko s peto ob tla in z dlanjo ob dlan. Srce ji vriska veselja, noge so ji lahne in skočne kakor v majniškem solnčnem jutru . . .

Mali dijaki, še otroci, živa kopa jih gre; duška dajejo svojim čutilom in vpijejo kar vprek, ne oziraje se ne na levo, ne na desno. Kot vrabiči v prosu čebļajo in cvrčijo; dosita so se navžili tečne dušne kaše v pravkar minulem šolskem letu in zdaj polete prosto, čisto po svoji volji, dragim svojcem v naročje. Še ne vedo, kaj je ločitve čas; zato ne čutijo kdovekaj, ko se odlušči od gruče ta in oni . . . »Na svidenje v jeseni!« zaorijo in mu stisnejo roko, ali pa tudi ne — in gredo dalje; s koprnečimi dušami, z bajnimi nadami v srcu gredo dalje, ljubemu počitku nasproti . . .

In starejši, že celi gospodje, nekateri že porastli z razboritim puhom, z brčicami pod nosom, tudi tem se pozna, da jim je namerjen korak v prostost, v odpočitek, da je nastopila njih doba . . . Kako fino so sicer stopali ob svečanostnih prilikah, se ponašali z gosposko umerjenimi koraki ter se kretali sploh elegantno. A danes? Danes pa stopicajo gor in dol brez gosposke hoje, brez reda, kakor da bi ne znali hoditi. Danes obstajajo brez potrebe, pogledavajo semintja, si pripovedujejo, se izprašujejo, smeјajo, pa zopet stopajo in stopicajo dalje brez reda, z neumerjenimi in prav nič gosposkimi koraki in kretnjami. Začutili so, prestopivši šolski prag, prijetno toploto v prsih, ki se jim je polagoma razširila in razlila po celem telesu ter ogrela in obudila vse odrevenele žile in žilice. In lahke in skočne so jim postale noge, in gorko njih srce bije hitreje, skoro slišno in veselo, kakor le malokdaj v življenju. Čas počitnic, zlate svobode, je tudi njim vdahnil veselje v srce, da so jim zagorela lica in oči, da se jim je razvezal jezik, da so njih lahne noge samozavestno udarjale s peto ob trda tla, se jim ustavljale, pa zopet neugnano brzele svojo pot dalje . . .

Počitnic solnce je torej zasijalo: šolsko leto se je zaključilo, trud in delo je minilo, in dijakov kar mrgoli ob šoli, samostanu, na trgu. Ko se poleže prvi šum in hrum, ta in oni še enkrat hvaležno pogleda tja na šolsko poslopje, pod katerim krovom je zopet eno leto dobival modrosti in znanosti, kjer je prebil marsikatero veselo urico. Polagoma se razpršé tudi poedinci. Mir spet zavlada okrog šol.

Sredi trga sreča sinek očeta, ki je došel na vse zgodaj ponj v mesto. Ni mogel več strpeti; gnalo ga je k sinku, da čimprej sliši iz njegovih ust, kako je tudi to pot izpadlo. Prepustil je skrb za konja popolnoma hlapcu, kar ni bila sicer njegova navada, ter odšel na trg in obstal na voglu, koder ima priti njegov ljubljeneec, sin Janez, ponos in veselje očetovega srca. Ko ga zagleda, veselega in glasnega v gruči, mu zažare od veselja oči, in lahen smehlјaj se mu zaziblje na ustnih. Stopi izza vogla in se pomeša med množico. Ko se srečata, mu pomigne na stran ter vpraša, pričakujoč veselega odgovora: »Bo, Janček?« Sinek se oprime očetove skrbne in dobre roke, pogleda očetu hvaležno v oči in srce mu zatrepče od blaženosti, ko izreko njegova drhteča usta: »Bo, oče, odličnjak sem; prvi, so rekli, v celem razredu.«

Prijazno se nasmehne oče, prijetno presenečen, in reče: »Le brž na prej, da zvedo o tem še mati in drugi doma.« Naglo se zasuče in odkoraka ponosno in veselo in z velikimi nadami v srcu poleg sinka s trga.

Tam iz veže v stranski ulici je pogledala zdajpazdaj boječe in plašno siromašna kmetiška mati, pričakujoč njega, za katerega je že toliko pretrpela. Pričakovala ga je s tesnobo v srcu, z bridkostjo na licih in z žalostnimi očmi. Zdelo se je, da leži tej ubogi skrbni ženi mlinski kamen na prsih, tako ji je stiskala srce moreča skrb in jo dušila. Rekli so ji: on je talent, a noče, ne mara . . . ; pa ona je vedela, da je sin le revež, da je lačen in zato ne more; in povedala je tako, pa ji niso verjeli . . . Pogledavala je torej iz veže in ga pričakovala, pričakovala z morečo negotovostjo . . .

Zdaj ga zagledajo njene objokane, a žive oči. »Zdaj prihaja . . . on je . . . Bog ve, kaj bo!« . . . Gleda vanj z nestrpno napetostjo. Videti je resen kot vselej; e, revnemu dijaku se že na sto korakov pozna, da mu je želodec večkrat prazen, da mu je lakota navaden gost. Le prehitro se mu zresni obraz, in smeha ni na njega upadlih licih . . .

»Zakaj ne pokima? Ah, Bog ve, kako je!« . . .

Zagleda jo in spozna. Prešine ga veselje. Zavzdigne klobuk, in usta se mu veselo raztegnejo. Ne utegne se niti pošteno posloviti od tovarišev in jim stisniti roke. »Pozdravljeni!« jim zavpije oddaleč in zdrči naravnost k materi ter ji v eni sapi zakliče: »Ljuba mati, vse dobro!« . . . Materi se iznova porosi oko; njega pa, ki je toliko hudega prebil to leto, prevzamejo mehka čustva. Objame mater goreče ter jo iskreno poljubi . . .

Po stranskih skritih ulicah je korakal, pravzaprav drsal dijak s povešeno glavo in s potrtem — strtim srcem, kakor da bi nosil težo vsega sveta na svojih ramenih. Izmučeno, potrto in skrajno bojazljivo je drsal dalje. Zavil jo je nalašč v stransko, neobljudeno ulico, da je mogel čimpreje izginiti veselim obrazom in pogledom svojih znancev in tovarišev. Klobuk je potisnil nizko na oči in gledal je v tla. Menda se je zbal, da bi ne spoznali mimoidoči v njem lahkoživca, lenuha . . . in bi se mu rogali. S pogledom, v tla uprtim in s klobukom na očeh je drsal dalje; toliko, da se je izognil človek, ki je šel mimo. Toliko da se ni zaletel vanj, da se ni spodtaknil ob kamen na cesti, da ni butnil ob hišni vogel — s klobukom na očeh in z v tla uprtim pogledom . . .

Ah, leto je preživel zastonj, zastonj je trgal hlače po šolskih klopeh, zastonj je plačeval oče zanj! Kot pfiček na veji je preživel ob petju in pohajkovanju vse leto, brez brige za prihodnjost, veselo, lahkomiselno. A danes je napočil dan plačila: lepa prihodnjost je zaigrana, propadel je popolnoma! . . . Zdaj ga oče ne bo dal več v šolo; pasel bo doma krave in kidal gnoj, saj za boljše delo ni . . . »Kaj bo, kaj bo!?!« je ječala njegova potrta duša, in v srcu je začutil ostrino vzdihov, začutil s strahom in v trepetu, da sta mu zaklecali kolena . . . A očitanje njegove vesti zdaj ne pomaga nič; kesanje, bridko kesanje je prepozno! . . . »Stran, stran

od znanih obrazov; vun iz mesta, na ptuje, čez mejo!« Pa podviza drsajoči korak in se skriva v skritih ulicah kakor tihotapec. Beži dalje kakor Kaj, s klobukom na očeh in pogledom, v tla uprtim . . .

Oče prihiti za njim. Ugledal ga je bil že prej, njega, z drsajočimi koraki in s klobukom na očeh, in je vedel, kaj to pomeni. Zaječalo mu je srce . . . Hiša se mu je stresla že lansko leto osorej, da je mogel plačati za sina, da ni bilo sramote, ko je prišel domu z dvojko, če ne s trojko v izpričalu. In letos? Lahkoživec že zopet leži! . . . Hitel je torej za njim. Ko ga je dohitel, ga nič ne vpraša: »Bo?« — Saj ga je videl, da se skriva kot ubežnik, da beži kot Kaj, ki je ubil brata. Le za ramo ga prime in ukaže: »Z menoj!«

Sin se stresne, kakor da ga je pičil gad. Ko začuti očetovo roko na svoji rami, mu stopi na čelo mrzel pot. Zaječi obupno, kakor da je treščilo vanj. Iznenadil ga je očetov glas ravno v trenutku, ko ga je najmanj pričakoval ali želel videti očeta. Ubežal bi izpod očetove roke in skrnil bi se pred resnim njegovim obličjem; a oče mu še enkrat pomigne odločno: »Z menoj!« Ta odločni očetov ukaz mu vzame vso voljo in vso moč. Krene za očetom ponižno in pokorno, kakor hudodelec pred čuvajem pravice, brez volje, brez lastne moči. Naj se zgodi karkoli . . .

Pri gospodinjji je oče plačeval in rentočil. Sin pa je gledal v tla in molčal. Potem sta pobrala reči in odšla.

»Kam naj nesem, kje imate voz?« zapraša sin boječ.

»Nikjer!« odgovori oče. »Prodal sem konja in voz, da sem plačal zate.« . . .

Oče je zamahnil z roko in šla sta dalje. K sosedovemu sta prisedla in dala ropotijo na voz. Tiho sta sedla na šop slame, ki jima jo je vrgel hlapec zadaj na voz. Lansko leto je prišel oče s svojim vozom po sina. »Voli sem prodal, da sem plačal pri gospodinjji,« je dejal tedaj in pognal. Letos ni ne volov, ne konja, ne voza; vse je šlo zani, vse je vrženo v vodo . . .

V stranske ulice je zavil tudi dijak Janko Savinšek. Dovršil je peto šolo z odliko. Bil je veselje in ponos svojih učiteljev. In vendar je bil videti žalosten in potr! Ali ni mar tudi on nameril korake v zlato prostost? Kaj, ni li tudi njemu posijalo danes ljubo počitniško solnce žarko in toplo?

(Dalje prihodnjič.)

